

אלהי דוד ובונה ירושלים

חיים מנחם לויטס

במדרש ילמדנו, מובא בהלכות גדולות הלכות מסכת ברכות פ"ה, יש ששמונה עשרה ברכות כנגד תפלת חנה (שמואל א, פ"ב), וברכת אלהי דוד ובונה ירושלים כנגד וירם קרן משיחו. אבל בבבלי סנהדרין קו, יש קבלה אחרת. שם מסופר ככה: "אמר דוד, רבש"ע מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרים אלהי דוד? אמר (הקב"ה) אינהו מינסו לי (עברו נסיון) ואת לא מינסית לי, אמר לפניו, רבש"ע בחנני ונסני, אמר מינסנא לך... בדבר ערוה, מיד ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו וגו'" (שמואל ב פ' י"א). וכיוון שדוד לא עמד בנסיון כמו האבות אלא נכשל לא זכה שיאמרו בתפלה אלהי דוד.

קצת פיצוי יש לדוד במה שחותמים בברכת ההפטרה "מגן דוד". והכי איתא בבבלי פסחים קיז ע"ב: "אמר רבה בר שילא, דצלותא (בתפלה) מצמיח קרן ישועה, דאפסרתא מגן דוד. כתוב, ועשיתי לך שם גדול. כשם הגדולים (שמואל ב ז, ט) תני רב יוסף זהו שאומרים מגן דוד".

אגב, הנוסח "את צמח דוד" והחתימה "מצמיח קרן ישועה" בלי הזכרת שם דוד יסודו לוקא בירושלמי ולא בבבלי. בבבלי סנהדרין צח ע"ב ישנם כמה אמוראים המציעים תשובה על שאלת הגמרא מה שמו של משיח, ואין אף אחד שיאמר

כל העובר על התוספתא ותלמוד ירושלמי של מסכת ברכות רואה בעליל שבארץ ישראל לא היתה ברכה מיוחדת בתפילת שמונה-עשרה "את צמח דוד". בתוספתא פ"ג הכ"ה ובירושלמי פ"ב ה"ד ופ"ד ה"ג איתא, ו"כולל של דוד בבונה ירושלים", כלומר שהיו כוללים תפלה על חידושה של מלכות בית דוד בתוך ברכת "בונה ירושלים". לעומת זאת, בבבלי היתה ברכה בפני עצמה "את צמח דוד", וכך איתא במדרש תנחומא ריש פ' וירא על מה ששנו רבותינו שצריך אדם שיתפלל שמונה עשרה (השוה משנה ברכות ד, ג "רבן גמליאל אומר בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה" משיבין לר' לוי והא בבבלי אומרים י"ט והכוונה לברכה הנוספת של "את צמח דוד". אף על פי כן נשאר בנוסח הבבלי הכללת דוד בבונה ירושלים בזה שאומרים בה "וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין".

רצוני בזה להצביע על יסוד מחלוקת הבבלי והירושלמי, וג"כ להעיר על שני גדולי תורה, אחד ספרדי ואחד אשכנזי, בימי הביניים שהיו מתפללים בברכה זו כנוסח הירושלמי. הגה ב" ירושלמי ברכות פ"ד ה"ב ובירושלמי ראש השנה פ"ד ה"ו איתא, "ובתפלה, אלהי דוד ובונה ירושלים", כלומר זאת היתה חתימת הברכה. גם

(סוף מעמ' קודם)

בגן עדן לעבדה ולשמרה" והדר "מכל עץ הגן אכל תאכל" (אבות דרבי נתן, פ' י"א).

ואם בתנאים של גן-עדן לא היה צורך בפעילות כלכלית, לא היה האדם זקוק גם לדעת.

ולכן מובן מה שציוה אלוקים לאדם: "מכל עץ הגן אכל תאכל, ומעץ הדעת טוב זרע לא תאכל ממנו" (שם ב, טז, יז).

(שמות ג, ו) "אנכי... אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב" וחזר שלוש פעמים על "אלהי" ולא הסתפק לומר אלהי אברהם יצחק ויעקב מפני שכל אחד מן האבות הוסיף דרך מיוחדת לעבודת הבורא: אברהם הוא עמוד החסד כלומר שעובדים את ה' במעשי חסד; יצחק הוא עמוד העבודה, כלומר שעובדים את ה' בהבאת קרבנות ובתפלה; יעקב הוא עמוד התורה, כלומר שעובדים את ה' בלימוד התורה ובקיום מצוותיה. האבות האלה הניחו את היסוד לעבודת ה' לפני מלך מלך בישראל, לפני הקמת מדינה עם כל אבזריה על אדמת ישראל. בא דוד עמוד המלכות והוסיף עוד דרך בעבודת ה', דרך גינוני מלכות, דרך מדינה של צדקה ומשפט. מה שהיחיד במעשי החסד שלו ובתפלתו הלבבית ובלומוד התורה שלו לא יכול להשיג, יכולים להשיג רק בהקמת מדינה ומלכות המשקפת עלי ארץ מלכות ה' ואשר יכול להביא למטרה הסופית של "והיה ה' למלך על כל הארץ."

דרך זו סכנה גדולה כרוכה בה. כמה אזהרות זוהירה התורה למלך ישראל (דברים יז) והחכם מכל אדם לא עמד בהם. זוכרים אנו דברי ה' אל שמואל הנביא כשבקשו בני ישראל ממנו "עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים." ושמואל תנה לפני העם את משפט המלך, איך שהמלך עלול לרדות עליהם ביד תקיפה וכל העם יהיו לו לעבדים (שמואל א פ"ח). ובהקשר זה מעניינת המחלוקת בסנהדרין כ"ע"ב, "אמר רב יהודה אמר שמואל כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו, רב אמר לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם." גם היום ישנם שאומרים שמדינה ותורה הם שני דברים המכחישים זו את זו ואי אפשר לשתיהן לדור בכפיפה אחת. מדינת ישראל, הם טוענים, לא רק התחלתה אלא גם סופה שתהיה מדינה ככל המדינות של אומות העולם, מלאות כחש ואלומות ואי-צדק. עדים אנו היום לצבור גדול במדינה שדוגלים בשיטה זו שתורה או הלכה וחברה דימוקרטית שוללות זו את זו ובקצה אחד מתגברת הדעה שמוכרחים לבטל את התורה בפני המדינה הדימוקרטית, ובקצה השני ישנה הדעה שמוכרחים לבטל את המדינה, והם מבטלים אותה,

(סוף בעמ' 19)

"צמח" שמו. לעומת זאת, בירושלמי ברכות פ"ב ה"ד איתא, רבנן אמרי דוד שמו ור' יהושע בן לוי אומר צמח שמו (השדה זכריה ו, יב), ור' משתי הדעות האלו יצא הנוסח "צמח דוד." וחי- תימת הברכה יצאה ממאמר המדרש ילמדנו ש- צטטנו לעיל שברכת אלהי דוד נגד וירם קרן משיחו, וזה ידוע שהמדרש ילמדנו מאמורא ארץ ישראל.

והנה בקראי בספרים נודמן לי על שני תלמידי חכמים בימי ביניים שהיו חותמים בתפלתם "אלהי דוד ובונה ירושלים" נגד המנהג המקובל לחתום רק בבונה ירושלים. רבנו בחיי בפירושו לתורה פ' וישלח על הפסוק "ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק" אומר שמצינו ג"כ את הביטוי "אלהי דוד" (מלכים ב, ה) "ומזה היה רגיל הרב אבי הקבלה רבי יצחק בן הרב ז"ל (כלומר, בן הראב"ד בעל ההשגות) לומר בתפלתו אלהי דוד ובונה ירושלים כדי שיוכר בתפלתו המרכבה על שלמותה בארבעה אבות." כלומר, לפי חז"ל (בראשית רבה מז, ח) האבות הן ה- מרכבה ולפי הקבלה ארבע ספירות הן המרכבה (חסד-אברהם, גבורה-יצחק, תפארת-יעקב, מלכות-דוד) ומוכרחים להסיק שאין אבות אלא ארבעה, ולא כמו שיש בברכות טז ע"ב "אין קורין לאבות אלא לשלשה."

שוב מצאתי בפירוש למשניות מס' ברכות לרבנו אליהו מלונדריי (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ז, ריש עמ' קה) דברים אלה: "ובירושלמי כתוב בתפלה הוא אומר אלהי דוד ובונה ירושלים... וכן הרגיל מורי אבי ג"ע ל- חתום בשמונה עשרה ברכות ולירושלים עירך." לפי מה שידוע לנו (עי' שם בהקדמה על תולדות המחבר, עמוד 22) לא היה אביו של רבנו אליהו מקובל, אבל אפשר שנהג מנהג זה לחתום לפי הירושלמי מפני שהיה מצאצאי דוד המלך.

האם יש רקע השקפתי למחלוקת זו בין הבבלי והירושלמי אם לומר אלוקי דוד או לא? מי יגלה עפר מעיניהם של חכמינו ז"ל שיגלו לנו סוד דעותיהם. אולי מתוך נקודת ראות של תקופתנו אנו, תקופת מדינת ישראל החדשה וראשית צמיחת גאולתנו, אפשר לנחש ולשער לעצמנו יסוד מחלוקתם. הנה ידוע שמה שאמר הקב"ה למשה

מוקד זו שלטת-בכל הבניין מבפנים, ועליה רכוב המגדל בחוץ. כאן, רחוק ובדל מן הציבור הדומם, נמצא מרכז הפעילות של הכמרים, ברשות היחיד מאחורי מחיצת הסורג של רשות הרבים. כאן משלט הכמורה המייצגת את מעיני הישועה ומ-בוע החסד, הבא לעדה אך באמצעותם. חלקה נבדלת זו מסמלת את הבריחה מן העולם הזה ואת המרחק מן ההמון, שלילת זכותו של האדם להיות בעל הבחירה החפשית לקיים מצוות ולהוהר מח-טא, לעמוד ברשות עצמו בפני קונו: "אתה הב-דלת אנוש מראש, ותכירה לעמוד לפניך". בניגוד גמור לתפיסה הנוצרית בולטת תכנית אב באדריי-כלות ביהכ"ג, ומרכזיות של הבימה בביהכ"ג מדגישה את סוד-היסוד שביהדות.

מתוך תפיסה זו נבין את דברי הפוסק להלכה: "בימה באמצע ביהכ"ג הוא יסוד אשר כמעט כל התורה בנויה עליו, והעוקרה מן האמצע — עוקר יסודי התורה". (מחולת מחניים לר' ישראל דוד מרגליות-יפה (פרשבורג, תרי"ט) נגד שינויי הריפורמיסטים בבתי הכנסת, הובא ב"שדה חמדי", מערכת בית הכנסת, סימן י"ג (דף תשכ"ח ע"ב).

ע ר ך ם ו ת י ר ג ם ז . ג ו ט ה ו ל ד

הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר... ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם, כי מעל כל העם היה, כפתחו — עמדו כל העם... והלויים מבינים את העם לתורה, והעם על עמדם, ויקראו בספר בתורת ה-אלהים מפורש, ושום שכל, ויבינו במקרא" (נחמיה ז, ד). זוהי תורה שבכתב ותורה שבעל פה, "לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא, לא בשמים היא", ולא מונחת מגוללת בתוך הארון בהדרת קודש — אלא בתוך "ממלכת כהנים וגוי קדוש", אשר ביטל את רצונו מפני רצון אביו שבשמים נותן התורה. גלעד הוא הבימה, כי רצונו של הקב"ה המתגלה במצוות התורה הוא רצון העם שקיבל עליו נעשה ונשמע.

להבלטת יתר נתחקה על עקבותיהם של מבני הכנסיות הנוצריות והתפתחותם. מקור תבניתם הוא במבנה של ביהכ"ג. מבני הבסיליקה העתיקים שלהם, כגון "האגיא סופיא" בקושטא של ביוני-טיון, קיים עוד חותם הסגנון שהטביע עליהם אולם בעל המרכז האופייני לביהכ"ג. ההתפתחות האדריכלית של הכנסייה התרכזה על קיר הקוטב בפיתוח הטרנספט ובהרחבת האפסיס. אל תוך האפסיס הוכנסה הבמה ובקצה הטרנספט הוקם הסורג. בתקופת הסגנון הרומנסקי נוצר הקוטב בהצטלבות "הזרועות" בתוך "הריבוע". נקודת

(המשך מעמ' 10)

בפני צוויי התורה. לפי דעות אלה אי אפשר לומר "אלהי דוד", שנוכל לגשם מלכות שמים על ידי מלכות בן אדם. יכולים רק לומר "מגן דוד", ש-מדינת ישראל יש באפשרותה לכל הפחות להגן על בני ישראל אבל לא לתקן עולם במלכות שדי. לעומת זאת, דוד המלך ראה מלכות ישראל באספקלריה אחרת. "אלקים משפטיך למלך תן... ידיו עמך בצדק וענייך במשפט. ישאו הרים שלום לעם... יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח וגוי" (תהלים עב). דוד אמר בחנני ונסני אם אוכל להקים מלכות של צדק שלא תיהפך למלכות של עושק, אלא "ישמרו בניי בריתך ועדותיך זו אלמדם... כי בחר ה' בציון אוה למושב לו" (שם קלב). והנה חכמי ישראל שישבו בארץ ישראל על אדמת ציון הלכו בשיטת דוד

אע"פ שהוא ובניו לא השיגו את המטרה היעודה. אמונתם היתה שלימה שתבוא תקופה אשר בה תתגשם תקוה זו להקים מלכות שמים על ידי מלכות בית דוד. הלא המה דברי הנביא יחזקאל (פרק לז): "הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגוים... והבאתי אותם על אדמתם... ומלך אחד יהיה לכולם... ועבדי דוד מלך עליהם... ובי-משפטי ילכו וחוקותי ישמרו... והיה משכני עליהם והייתי להם לאלקים והמה יהיו לי לעם. וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם". לפיכך תיקנו חכמי ארץ ישראל לחתום "אלהי דוד ובונה ירושלים", ש-בניי ירושלים וקיבוץ בניה לתוכה יביא מקדש ה' וקדושת העם. ואף אם לא אפשר דרי היום לא נאבד תקותנו שסוף סוף יהי ה' למלך על כל הארץ ומלכותו בכל משלה.